

TANTSITUD RUNOLAUL

1959. a. valminud «Kihnu pulmalauludega» segakoorile avaldus Veljo Tormis loomingu esmakordselt. «eheda rahvalaulu taasleidmise ja kuulajate ni toomise tarve. Täna on see tööloik rohkelt vilja kandnud ja autorile peaaegu et ainuliseks muutunud. Seni eeskätt kooridele ja sekka ka laulusolistidele mõeldud rahvalauludele on nüüd lisandunud muusikateatris esitamiseks kantaatballett «Eesti ballaadid», mille esietendus on oodata 27. juulil RAT «Estonias». Kommenteerivad VELJO TORMIS ja «Ballaadide» koreograafia autor MAI MURDMAA:

● Miks on Veljo Tormis ja eesti rahvalaul nii lahutamatuks saanud?

Olen arenenud ühekülgselt — silmad ühel pool nagu lestal. Instrumentaalmuusika on minule samasugune valge leht nagu lesta valge köht. Luua puhast, programmvaba muusikat puhtmuusikalisel eesmärgil mind ei tõmba. Runolaul on minu arusaamise järgi kõikide aegade silmapaistvaim ja omapäraseim nähtus eesti kultuuris. Nagu Jaan Kross ütles: «Seda, mis on meie, ei tee keegi teine. Muud huvitavat on palju, aga seda võivad ka teised teha.» Seepärast — tunnen kohustust väljendada rahvamuusikat, selle olemust, vaimu, mõtet, vormi. Kuna ta on tänapäevaks kaotanud oma olemusvormi kunagise eiulaadi lahutamatu osana, siis püüan teda siduda praeguste kunstivormidega, et välja tuua runolaulu ainulaadsust ja sõnumit.

● Mis on «Eesti ballaadid?»

Etenduse alusmaterjaliks on regivärsilised jutustavad (lüroepilised) rahvalaulud «Karske neiu», «Eksinud neiu», «Mehetapja», «Naisetapja», «Kuldnaime» ja «Kalmuneiu». Siduv element on ema ja tütarde, seega naise saatuse teema, kuivõrd eesti ballaadid on naiste loodud laulud ja peegeldavad elutunnetuslikult sageli just elu edasiandja vaatenurka. Kasutatud on Eestimaa eri paikadest pärit autentseid (aga kirjakeelde pandud) tekste ja originaalviise. Läbiv ja kõiki teemasid ühendav lüli on kahest helist koosnev saatusemotiiv, millega etendus algab. Mind haaras terav sissemine dramatism, mis peitub nendes lüüriilis-heietavates, monotoonseteks peetud lauludes. Kui võtta vaevaks sise-

neda nende lugude olemusse, vaadata ränkade, tihtipeale veriste sündmuste taha, avanevad suured, igavikulised eluväärtused, moraalkategooriad, mida pole häbi võrrelda antiiktragöödiates leiduvatega. Viimastes on rohkesti filosoofilisi arutlusi, eesti ballaadid kujutavad endast aga lihtsaid olustik kirjeldusi, mille varjus peituvad tänagi mõistetavad hingelised seisundid, inimese ja inimese, inimese ja ühiskonna, inimese ja looduse vahekordade pinged. Suurt osa etendab süü- ja vastutus-tunne — eetilise mõiste, millest nüüdisajal jääb vajaka nii indiviidist kui ka ühiskonnast tervikuna lähtudes. «Kalmuneiu» pole lihtsalt 309-realine muistne jutustus paljude tekstikordustega. Nende korduste ajal süveneb tragöödia pinge, mis plahvatuslikult esile purskudes muudab sündmuste käiku. Kui mehetapja Meeli küsib noa käest: «Kas sa sööd südameverd?», siis väljendub selles küsija seesmine kahtlus, kaude, poeetiliselt öelduna. Ja vastupidi, loodus, ballaadide poeesia olulisim atribuut, varjab enda taha ka traagilisi olustikulisi sündmusi. Kui proloogis kõneldakse sellest, kuidas ema, kellel oli palju tütreid, pani muist «tedreks tee äärde, pardikeseks palu veerde», siis peitub selle taga julm nähtus, et vastündinud tütarlapsed kui töjõu seisukohast mittevajalikud, viidi metsa või uputati ära. Peeter, jõudnud «Kalmuneius» koju koolnud mõrsjaga, vastab ema küsimusele, mis nüüd temast saab: «Poeg pane täheks taeva'asse...» Selle kauni ütle-mise taga peitub poja teadmine, et tal pole enam õigust elada.

Usun, etenduse mõistmisele tuleb kasuks, kui koos pääsmega varuda eelmüügist ka «Eesti ballaadide» trükitud tekstivihik ja see enne teatrisse tulekut läbi lugeda.

● Kuidas seostuvad «Ballaadid» meie kaasaegse muusikateatriga?

Runovis, isendaks jäädes, ei anna ennast tõdeda ega harmoneerida klassikaliste printsiipide järgi. Aga minu instrumentidiks on praegusjuhu klassikaline akadeemiline kollektiiv: ooperisolistid, -koor ja -orkester. Siin on omamoodi vastuolu, mis tuleb ületada paratamatu kompromissiga: kunagine rahvalooming saab tänapäeval laiemale rahvani jõuda ainult nüüdisaegsete professionaalsete vahendajate kaudu.

Rahvalaulu esitus on läbi aegade olnud kiretu, neutraalne. Dramatism, nagu juba öeldud, peitub laulu sees. Minu roll seisnes teose tänapäevases interpreteerimises, mis lubab, eeldab omapoolset kommentaari. See leidis muu hulgas väljenduse «Ballaadide» emotsionaalse seisundi esiletoomises. See ei tähenda, et ma olen keeldunud erilist rõhutamat ka monotoonst ja osavõtmatust, kus need vajalikuks osutsid. (Võõritusefekt oli mulle sealjuures ainult üks võte.) Folkloristlikust seisukohast võib see mõjuda lihtsustusena, kuid folkloor on elav üksnes siis, kui tema tõde ja väärtused ka meile väärtusteks saavad.

Enamik ballaade lauldakse ühe viisi peal nagu originaalis, ainult «Kalmuneius» valisin igale tegelasele oma viisi: Peetrite aktiivse, mõrsjale hästi meloodilise, kalmuliste kaebliku (toonilased, esivanemate südametunnistuse kandjad, pole kurjad, vaid kurvad!). Kuid siin nagu «Ballaadides» tervikuna on lähtunud folkloristliku täpsuse printsiibist: et «Kalmuneiu» põhiviis on pärit Setumaalt, siis on ka ülejäänud sealt valitud. Paraku ei saa nootides täpselt kirja panna seda, kuidas setud laulavad. Rahvalaulikul on oma taju, oma kuulmine. 12 tooni süsteemi see ei mahu. Ettekanne on paratamatult tempereritud. Kuigi — «Naisetapjas», mis samuti Setumaalt pärit, on kasutatud (orkestrimuusikas vist esmakordselt!) selle rajooni laululaadile omast helistiku sujuvat tõusu ja langetamist («kergütamist»). Seda võtet rakendatakse 1/8 ja 1/4 toonide kaupa tromboonide abil ja toetusel, sest nende instrumentide konstruktsioon võimaldab seda kõige hõlpsamalt. Orkester oma kõlavärvidega on muidugi kõige tänapäevasem element ettekandeparaadis, ent rahvalaulu olemus ja struktuur surusid enast ka siin peale. Eeskätt just oma vormelikkuses, s. t. viisikonstruktsiooni ühelaadsuses, mis võimaldab mis tahes laulu sõnu mis tahes viisile sobitada. Seetõttu ei saa ka orkestri puhul rääkida sümfoniilisest arendusest nüüdisaegses mõistes, pigem on tegu viisikordustest mosaiigi loomisega. Kasutades kujundliku paralleeli muusikajaloost: kui Verdi orkestrit on nimetatud kitarriksi, siis «Ballaadides» võib orkestrit nimetada nõiatrummikks.

● Kõige «kompromislikum» on «Eesti ballaadides» arva-

tavasti žanrimääratlus «kantaatballett»?

Žanrimääratlust otsides olin üsna nõutu. Mõtlesin ka mõistetapaarile «ballettatoorium», mis olnuks vahest täpsemgi tänu tegevuslikule elemendile «Ballaadides». Kuid sisuliselt ei sobi öieti üks ega teine. Rahvalaulikud niisuguste asjade vastu ju huvi ei tundnud.

● Milline on «Eesti ballaadide» suhe tegevustikku ja karakteritesse?

Puudub tavapärase partiide ooperlik-dramaturgiline arendus. Kooskõlas valitud naivistliku kontseptsiooniga on kujud nagu tasapinnaliselt välja maalitud ja kõrvu asetatud. Kõrvutamine ongi põhiline arendusprintsip. Lauldav ja tantsitav ei kattu alati oma üldistusastmelt. Tihtipeale täiendavad need pigem teineteist. Silmas on peetud ka rahvapärast kujundlikku «sõnasõnalisust». Nagu teomees palub rahvalaulus: jumal, jumaluke, viska alla vinnakõied, et mina üles taevasse saaks (sest kuidas taevasse ikka muidu ronida kui kõie või redeli abil). Nii ka «Ballaadides»: kui on juttu raputamist, siis ka muusika «raputab». Tegevustik kui niisugune jääb esimese osa jutustavat laadi ballaadide muusikas tagaplaanile, «Kalmuneius» täidab aga olulist osa. Seal on tõepoolest tegu omalaadse «näitemänguga», naivistliku etendusega.

● Mai Murdmaa, küllap oli «Eesti ballaadidele» koreograafia loomine täiesti ebataoline ülesanne?

Oma kunstipraktikas pole ma rahvamuusikaga enne kokku puutunud, seda enam regivärsilise rahvalauluga. Seetõttu osutsid mulle «Eesti ballaadide» suured elutõed ja ürgemaga siduvad juured täielikuks avastuseks. Tekkis sügav lugupidamine nende kaugete põlvkondade vastu, kes üllatavalt mastapselt ja harmooniliselt oskasid maailma tajuda, keerukaid psühholoogilisi vahekordi näha ja neid oma loomingu kajastada. Alati võidavad «Ballaadides» puhastunud eetilised väärtused. Sealjuures on suhtumine inimeste vigadesse põhjani läbinäev, kriitiline ja aus, vaba tsiviliseerituse vales.

● Millised on «Eesti ballaadide» lavalised põhimõtted?

Lahendus sündis algusest peale tervikuna, koori, balleti ja soliste koos arvestades. Püüdsin jaotada lava ruumiliselt nii, et lauljate ja tantsijate kooslus, nende komposit-

NOLAUL

... on läbi
... tu, neutraal-
... agu juba öel-
... s e.e.s. Minu
... tänapäevases
... , mis lubab,
... et kommen-
... muu hulgas
... adide» emot-
... i esiletoomi-
... a, et ma olen
... t rõhutamast
... ja osavõtma-
... alikuks osu-
... ekt oli mul-
... t üks võte.)
... seisukohast
... ihtsustusena,
... elav üksnes
... e ja väärtu-
... rtusteks saa-
... e lauldakse
... gu originaa-
... neiust» vali-
... e oma viisi:
... e, mõrjsjale
... e kalmulistele
... ed, esivane-
... istuse kand-
... vaid kur-
... agu «Ballaa-
... use lähitud
... use printsii-
... u» põhiviisi
... t, siis on ka
... litud. Para-
... täpselt kirja
... s setud laulu-
... kul on oma
... ne. 12 tooni
... nahu. Ette-
... tatult tempe-
... «Naisetap-
... Setumaalt
... d (orkestri-
... makordselt!)
... adile omast
... usu ja lan-
... mist»). Seda
... e 1/8 ja 1/4
... tromboonide
... sest nende
... nstruktsioon
... õige hõlpsa-
... liku kõlavärvi-
... kõige täna-
... ettekande-
... valaulu ole-
... surusid en-
... e. Eeskätt
... kuses, s. t.
... ühelaadsu-
... mis tahes
... hes viisile
... ei saa ka
... kida süm-
... est nüüdis-
... em on tegu
... saiigi loo-
... kujundlik-
... ikaajaloost:
... t on nime-
... «Ballaa-
... nimetada
... romislikum»
... ides» arva-

tavasti žanrimääratlus «kantaatballett»?

Žanrimääratlust otsides olin üsna nõutu. Mõtlesin ka mõistepaarile «ballettoratorium», mis olnuks vahest täpsemgi tänu tegevuslikule elemendile «Ballaadides». Kuid sisuliselt ei sobi öieti üks ega teine. Rahvalaulikud niisuguste asjade vastu ju huvi ei tundnud.

● Milline on «Eesti ballaadide» suhe tegevustikku ja karakteritesse?

Puudub tavapärane partiide ooperlik-dramaturgiline arendus. Kooskõlas valitud naivistliku kontseptsiooniga on kujud nagu tasapinnaliselt välja maalitud ja kõrvu asetatud. Kõrvutamise ongi põhiline arendusprintsip. Lauldav ja tantsitav ei kattu alati oma üldistusastmelt. Tihtipeale täiendavad need pigem teineteist. Silmas on peetud ka rahvapärast kujundlikku «sõnasõnalisust». Nagu teomees palub rahvalaulus: jumal, jumaluke, viska alla vinnaköied, et mina üles taevasse saaks (sest kuidas taevasse ikka midu ronida kui köie või redeli abil). Nii ka «Ballaadides»: kui on juttu raputamisest, siis ka muusika «raputab». Tegevustik kui niisugune jääb esimese osa jutustavat laadi ballaadide muusikas tagaplaanile, «Kalmuneius» täidab aga olulist osa. Seal on tõepoolest tegu omalaadse «näitemänguga», naivistliku etendusega.

● Mai Murdmaa, küllap oli «Eesti ballaadidele» koreograafia loomine täiesti ebavaline ülesanne?

Oma kunstipraktikas pole ma rahvamuusikaga enne kokku puutunud, seda enam regivärsilise rahvalauluga. Seetõttu osutusid mulle «Eesti ballaadide» suured elutõed ja ürgemaga siduvad juured täielikuks avastuseks. Tekkis sügav lugupidamine nende kauge põlvkondade vastu, kes üllatavalt mastaapselt ja harmooniliselt oskasid maailma tajuda, keerukaid psühholoogilisi vahekordi näha ja neid oma loomingu kajastada. Alati võidavad «Ballaadides» puhastunud eetilised väärtused. Sealjuures on suhtumine inimeste vigadesse põhjani läbinägev, kriitiline ja aus, vaba tsiviliseerituse valest.

● Millised on «Eesti ballaadide» lavalised põhimõtted?

Lahendus sündis algusest peale tervikuna, koori, balleti ja soliste koos arvestades. Püüdsin jaotada lava ruumiliselt nii, et lauljate ja tantsijate kooslus, nende komposit-

sioonide sümboolika pääseks maksvusele võimalikult avaras plaanis.

Koreograafia loomine toimus ballaadidest saadud siseimpulsside, mitte olemasolevast balletileksikast valiku tegemise kaudu nagu tavaliselt. Niisiis on selles minu jaoks mõndagi uut, kusjuures liigutuste loomisel arvestasin küll klassikalise balletikooliga tantsijate suutlikkust, kuid säilitasin sealjuures võimalust mööda inimese tavalise, igapäevase kehahoiu.

Mõneti teine on ka tantsijate suhe muusikaga. Tänu sellele, et muusika ja liikumisega kõrvu esineb tekst kui kolmas komponent, on tants omandanud ühest küljest suurema autonoomia, teisest küljest peab ta haakuma nii teksti kui muusikaga, moodustama nendega sünteesi. Kohati tantsitakse aga ainult sõna. Sellelaolises situatsioonis lahenduse otsimine oli taas isemoodi ja huvitav.

Arvestada tuleb aga sedagi, et balletil on, olenevalt osadest ja lavalistest situatsioonidest, kontaktid ka koori ja solistidega.

Ei kujuta ette, et «Eesti ballaade» oleks võimalik ainult balletina esitada.

● Kuhu võiks asetada «Eesti ballaadid» nüüdisaegse muusikateatri arengupildis?

Ehkki runolaulu või üldse rahvalaulu lavalist lahendust selletaolisel kujul vaevalt leida võib, on ürgsete allikate juurde tagasipöördumine, inimese ja inimsuse algsete lähte otsimine praegu kõikjal aktuaalne, alustades antiiktragöödiate viljelemisega kunstis ja lõpetades bioloogiategadusega. Ja ega Veljo Tormise rahvamuusikaharrastused lausa iseenesest tekkinud. Need on ikkagi mingite muutuste, otsingute resultaat. Otsing on aga nähtus, mis toimib üksnes ühe isiksuse, praegusjuhul läbi Veljo Tormise.

Nüüdiskunst ei tegele üksikväljendusvahendite keerumaks muutmisega!

Vahendanud
VILMA PAALMA